

ЕДИНЪ ХЪРВАТСКИ ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ РЪЧНИКЪ.

Отъ С. С. Бобчевъ

(Докладвано въ философско-обществения клонъ на 15. VI. 1923 г.)

Prinosi za hrvatski pravno-poviestni Rječnik napisao Vladimir Mažuranić. Izdala Jugoslavenska Akademija znanosti umjetnosti. Svezki I—X. 1908—1922. U Zagrebu. Страници на голѣма осмина 1756.

I.

Само единъ въщъ, прилеженъ и горещъ любителъ на правната старина и наука, какъвто е отличниятъ хърватска магистратъ г. Владимиръ Мажураничъ, можеше да излѣзе на глава на едно таково трудно и широко замислено дѣло, каквото сж „Приноситѣ за хърватски правно-исторически рѣчникъ“. Първата сvezka на тоя трудъ се появи въ 1908 година, послѣдната, съ която се завършва това начинание, е отъ 1922 година. Впрочемъ, подобни научни работи не могатъ да видятъ бѣлъ свѣтъ, ако не се намѣрятъ щедри и цѣнещи гасдатели. Въ случая г. Мажураничъ е честитъ, че е намѣрили своя издатель въ многозаслужилата на славянската наука Югославянска Академия¹⁾, (Jugoslavenska Akademija Znanosti i

¹⁾ „Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti“ обърна внимание върху своята многополезна за науката работа отъ първия моментъ на своето появяване (основана въ 1867 г.). Но това, което по-особно заслужи благодарността къмъ Академията на славянскитѣ учени то е готовността, съ която тя се залови да издава източниците на сърбо-хърватската и въобще югославянската история, и важното мѣсто, което отдѣля на историко-правнитѣ извори. Повече отъ 200 книги Rad jugoslavenske Akademije, по-вече отъ двадесетъ и петъ книги „Stari pisci hrvatski“, до четиридесетъ книги „Starine“, толкозъ — Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, двадесетина Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena, Grad za poviest književnosti hrvatske, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, разни сборници и „споменици“ — това сж редица трудове, които обогатиха до голѣма степенъ историко-филологическата наука, безъ да се говори за изданията по физико-математическитѣ науки, за разнитѣ общодостъпни книги за народа и др. По историко-правната наука Югославянската Академия издаде десетки крайно цѣнни обемисти трудове, по-вечето посветени на източникитѣ, каквито сж: Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium, десе-

umjetnosti), която и при неособно голѣми срѣдства никога не се е спрѣла въ своята дѣятелность, когато се е отнасяло за издания на солидни трудове, особно на източници по историята, старата книжнина, изкуство и старото югославянско право. Може да се твърди, безъ прѣувеличение, че благодарение на тѣзи историко-правни трудове, много тъмни и незнайни страници отъ историята на старото славянско право и староврѣмски учреждения сж обяснени или поне освѣтлени отчасти. Нека, макаръ пжтьомъ, поменемъ тука, че и нашето старо право, нашата правна история, нашето обичайно право — пжрви пжтъ сж засегнати и изтъкнати въ изданията на Югосл. Академия, въ важнитѣ трудове на д-ръ Валтазаръ Богишичъ, въ неговитѣ: — *Naputak za opisivanje pravnih običaja, koji u narodu živu. U Zagrebu;* ¹⁾ *Pravni običaji u Slovena, Privatno pravo. (U Zagrebu. 1867²); Pisani zakoni na slavenskom jugu (u Zagrebu 1872³).* *Sbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih slovena (Zagreb 1874⁴).*

Още въ 1902 год. въ една студия за „Рѣчника на юридическитѣ хърватски термини⁵⁾“, г-нъ Мажураничъ изложи насоката, която искаше да даде на своя трудъ. И слѣдъ това

тина книги, въ които влизатъ староврѣмскитѣ статути и законници на Джбровникъ (Pagusa), Сплеть, Курцулъ, Винодолски, Полички, Врбански, Крчки, *Diplomatički Sbornik (Codex diplomaticus) kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (подъ редакцията на поминалия се прѣдседателъ на Академията Т. Смичикласъ), въ които се съдържатъ маса хрисовули (грамоти), почвайки отъ XII столѣтие, между които и нѣкои интересуващи нашето минало и старо право, издирванията на д-ръ Валтазаръ Богишичъ: *Pisani zakoni na slovenskom jugu (1872)* и *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih slovena; Statuti primorskih gradova i općina* (отъ д-ръ Иванъ Строхаль); *Hrvatski spomenici is ninskoga područja iz dobe narodnih hrvatskih vladara (ot Лyka Неличъ); Statuti primorskih gradova (Z. 1911)* и *Pravna poviest dalmatinskih gradova*, много цѣненъ, още незавършенъ трудъ, принадлежещъ на вѣщия и дълбокъ познавачъ не само на хърватското старо право, но въобще на правото и учрежденията на старитѣ и първобитни народи — д-ръ Иванъ Строхаль, съ смъртта на когото Хърватско изгуби единъ отъ своитѣ най-блѣжити историко-правници.

¹⁾ Това упжтване се напечата и по български въ прѣводъ отъ Петра Оджаковъ въ 1874 година подъ насловъ: „Опжтване за описване правнитѣ обичаи, които живѣятъ въ народа“.

²⁾ Въ този трудъ на Богишича първи пжтъ се говори (1867 год.) за български правни обичаи. Тази книга бѣ използвана отъ руския етнографъ Владимиръ Майковъ, за да издаде въ Москва въ 1871 год. малката си студия: „Юридическй бытъ болгаръ“.

³⁾ Въ *Pisani zakoni* има отдѣлна и значителна часть по старото българско право: Крумовитѣ закони, Законъ судный людъмъ и пр.

⁴⁾ Обемистиятъ **Sbornik sadašnjih običaja u južnih slovena** (страницы 714) съдържатъ материали и по българско обичайно право, споредъ свѣдѣнията — отговори дадени Богишичу отъ П. В. Оджаковъ (за Лѣсковецъ, Плѣвенско и пр.) и отъ Стефанъ Захариевъ (за Т.-Пазарджишко).

⁵⁾ О глечнику *pravnoga nazivlju hrvatskoga napisao Vladimir Mažuranić. Preštampano iz 150 knjige „Rada“ Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1900 стр. 12 (235 — 246).*

той се залавя за колосалната си работа, отъ която първа свезка се появява едва слѣдъ шесть години (1908 година), а послѣдната слѣдъ двадесетъ години. Прѣдъ насъ стоятъ тѣзи десетъ свезки, пълни съ историко-правно и културно съдържание материали, внесени къмъ всѣки терминъ, който авторътъ е намѣрилъ въ многобройнитѣ източници и книжовни помагала, използвани отъ него съ внимание и търпение. На много мѣста г-нъ Мажураничъ не се задоволява само съ правно-историческо тълкуване на думата, съ нейното обяснение по латински, съ изброяване нѣколкото ѝ значения, като привежда за всѣко значение и по една, много пъти повече цитати, заети отъ разни източници, кодекси, статути, сборки или просто книжовно-историко-правни трудове. Той съ ревностна любовъ се спира върху езиковната страна на думата, разгледва значението ѝ въ разни езици, провежда паралели, и съпоставя ги една съ друга, както това ще видимъ по-долъ.

II.

Много сж източницитѣ и помагалата, книжовно-исторически и правно-исторически паметници и съчинения, съ които г. М. си е служилъ, за да направи колкото се може по-пълень своя трудъ. На първо мѣсто той е използвалъ нѣколко общи и специални рѣчници — домашни и чужди —, каквито сж:

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Izdanje jugoslavenske Akademije.

Даничич. Рјечник из книжевних старина српских. Б. 1963—4.

Вук Ст. Караџич. Српски Рјечник.

Littre. Dictionnaire de la langue française.

Larousse. Grand dictionnaire universel. P. 1863.

Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitas.

Tommasio. Nuovo dizionario dei sinonimi della lingua italiana. Fir. 1838.

Bartal. Glossarium mediae et infimae latinitas regni Hungariae. Lips 1901.

Belostenec. Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski rječnik. Zagr. 1740.

Berneker. Slavisches Etimologisches Wörterbuch. Heidelberg. 1908.

Brandl. Glossarium illustram bohémico-moravice historiae fontes. Brno. 1876.

Brinkmeier. Glossarium diplomaticum. Gotha. 1856.

Јв. Маџураничъ и Д-р Јак. Уџаревић. Nemačko-ilirski slovar. 1842.

Миклошичевитѣ рѣчници.

H. Iireček: Prove. Historičky slovař slovanskeho prava. Praha. 1904.

Codex Diplomaticus regni Croatiae (Diplomatički Zbornik kraljevine Hrvatske itd.) отъ XII до XIV св. уредилъ, пок. *Таде. Смичикласъ*; — Corpus juris polonici отъ *Освалдъ Балцеръ*; — Corpus juris hungarici. Budae 1779; — Русская правда по изданието и цѣннитѣ тълкуванія на Д-г Л. К. Goetz; — Verböczyova Tripartita въ изданията на *Д-ръ Карелъ Кадлецъ* (V Praze 1902; — у Београду — 1909; славянски прѣводъ Ивана *Пергошића* из године 1574).

Хрисовулитѣ и грамотитѣ на хърватски (за Славонія отъ *Т. Смичикласъ*), сърбски (кнезь *Медо Пучиць* у Београду 1858-1862); Monumenta serbica отъ *Миклошичъ*; руски (Паметници древне-русскаго законодательства. Спб. 1893).

Може само да се съжелява, че на любознателния авторъ не е попадналъ подъ ржка извънредно важниятъ рѣчникъ за старитѣ термини и изрази въ руския и старо-славянския езикъ на *И. И. Срезневски: Матеріалы для древняго русскаго словаря*. Три тома. Той би му послужилъ много повече отъ *Prove* на Иречка и отъ други източници за тълкуване на маса старохърватски, resp. старо-славянски думи и би попълнилъ по този начинъ хубавата работа на г. М. Сжцо би билъ отъ извѣстна полза и Толковия словарь на Даля.

Отъ старитѣ славянски източници и законници, които е ималъ прѣдъ видъ авторътъ, ще поменемъ: Душановия законникъ въ изданието на Новаковичъ, Статутитѣ на Джбровникъ, Сплѣтъ, Полица, Винодолъ, Кркъ, Будва, Загребъ и пр. въ изданията на Иречекъ и Богишичъ, дипломатическитѣ кодекси на Хърватско и др.

Отъ периодическитѣ академически издания авторътъ е използувалъ.

Рад, Старине и Сборник на Югослав. Академия.

Бранич (у Београду).

Гласник Земальског музеја у Босне и Херцеговине.

Viesnik Кг. hrvatsko-slavonskoga zemaljskoga arkiva;

Правник — у Београду.

Най-послѣ нека поменемъ, че отъ руски научни трудове авторътъ е използувалъ: проф. *В. Сергѣевичъ*. Лекци и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права. Спб. 1894; — *М. Ф. Владимирскій-Будановъ*, Обзоръ исторіи русскаго права. Спб. 1888; — Христоматія по исторіи русскаго права отъ сжщия. Спб. 1889

Отъ български работи г. М. е ималъ прѣдъ видъ и на много мѣста цитира: *Стефанъ С. Бобчевъ*, История на старо-българското право, София. 1910.

Методътъ, избранъ отъ автора за уреждане Рѣчника, е слѣдниятъ: слѣдъ прѣвеждане термина и неговитѣ варианти, срѣщани въ източницитѣ, да го тълкува на първо мѣсто съ ла-

тински текстъ, да донесе синонимитѣ на сжщия терминъ, все така заети отъ славянскитѣ правни източници, да го сравни съ произлѣзлитѣ отъ сжщия терминъ други славянски, маджарски, влашки или други думи, да посочи, какъ този терминъ е изтълкуванъ у разни вѣщи езиковѣди и учени (Миклошичъ, Даничичъ, Белостенецъ, Барталъ и др.) или какви други производни названия се срѣщатъ въ други източници и, най-послѣ, да направи маса цитати, за да подкрѣпи тълкуването си. И тѣзи цитати той ги взема изъ всевъзможни стари познати сборници, кодекси, съчинения, стари и нови, като се стареае, до колкото му е било достъпно, да не пропусне ни едно отъ възможнитѣ разбирания на термина, ни едно отъ познатитѣ мѣста, юридически и исторически паметници, гдѣто е билъ употребенъ тоя или она сходенъ или равнозначущъ изразъ. Той прѣпраща за допълнително обяснение на извѣстенъ терминъ къмъ други думи, вече изтълкувани въ „Причоси“-тѣ му или пъкъ къмъ сравнение съ други тълкуватели въ разни трудове — рѣчници, историко-филологически или правно-исторически — цитирани въ съкращения. Тѣзи съкращения въ послѣдната свезка на авторовитѣ „Причоси“ обематъ единадесетъ страници отъ голѣми форматъ.

Въ нѣкои случаи г. М. привежда примѣри отъ свои лични наблюдения, записки или спомняния, които не всѣкога може да сж точни, понеже той, както самъ признава на много мѣста, е загубилъ бѣлѣжкитѣ си и цитува наизустъ.

III.

Ще приведемъ единъ примѣръ, за да се види, какъ оперира съставителъ при тълкуването и обяснението на терминитѣ отъ правно-исторически характеръ. Земаме думата: *закон* (свезка X. стр. 1642 — 3). Най-напрѣдъ той припомня произхождението на *законъ* отъ *кон*, *конецъ*, *искони* и проважда къмъ тѣзи думи, като посочва за сравн. Миклошичева Етимологически рѣчникъ на слав. езици. Виена 1886. — „*Кон*, от дѣто и глагола *кончати*, отъ една страна, отъ друга *конецъ*, *доконати*, *поконъ* (вижте тѣзи думи) и т. н. Думата е всеобща славянска съ разни значения, главно за *lex*, наредба било писана, било от старини утвърдена съ обичая, по който хората трѣбва да постъпватъ; вижте *обичай*. Брозъ-Ивековичъ (въ Рјечник хрватскога језика, (1901) тълкува: значението е да се свърши, *кон*, *доконати*, *конецъ*; значение — да се рѣши, да се уреди: *законъ*; дѣли значението: 1. *religio*, вѣра (вижте *vera* a), 2. *evcharestia*, причастието и т. н.; 3. *mos, lex*, обичай, писанъ *законъ*; 4. *matrimonium*, вѣнчание (вж. *свадба* и *товарищъ*); — *Белостенецъ*: *законъ*; *навада* — обичай, *consuetudo, mos, usus, ritus*; *законъ*, *правда, lex, jus*. и т. н., *сетнѣ*: естествень и старъ, *новъ (vetus, novum testamentum)*; *законъ* на

светия бракъ (*jus legitimi matrimonii*) и т. н.; *законска постеля* (*torus, lectus genialis, thalamus*); *законско* усвояване на имотъ (*praescriptio*); *законски* (*legitimus*). — Даничичъ въ своя Р. има доста потвърждания за *lex*, но и често е вземанъ и за *consuetudo*, обичай и т. н. Ягичева Рѣчникъ къмъ Полицкия статутъ за *lex* (но и за *jus*, право, пакъ за *modus*, начин, напр. съ *ашашински законъ*, като нарѣчие *ашашински*; в. ашашин) Рѣчникътъ на Фр. Рачки къмъ хърватскитѣ закони (статути): за *lex, usus, mos*, пакъ *modus* (начинъ). — Често *законъ* значи сѣщо, което и осжда, пресжда, праворекъ т. е. присжждане: „питамя васъ закона (XV. V. S 175¹), питамя у васъ закона (§. 415) и мн. др. Рѣчникътъ на Д-ръ К. Кадлецъ къмъ Пергошичевия прѣводъ на Фербециева Трипартитусъ дѣли тълкуването споредъ латинското значение: а) *modus* (и *causa, ordo*), пакъ б) *casus*; в) *conditio*; д) *jus*; е) *mos, consuetudo*; ще прибавя къмъ това *lex*. Пергошичъ тази рѣчь прѣвежда съ правда, а за латинското *constitutio* той има думитѣ *справа* (инструментъ), *направа* (механизмъ); въ тѣзи сърбо-хърватски рѣчи, а често направо поставя за *judicium*, правда, право, сентенция, сждъ; г) *matrimonium*. Безброй сж примѣритѣ, които потвърждаватъ всички тѣзи значения; и все пакъ не винаги е напълно ясна мисълта. Нашата синонимика е въ зачатъкъ; който се интересува, нека погледне у Томасео, въ неговия *Novo dizionario dei sinonimi della lingua italiana* при думитѣ *abito, costume, consuetudine, uso, uzanza, rito, modo, maniera, legge, diritto, decreto, canone, statuto, constitutione, ordine, comando, prerogativa*; послѣ Littré: (френскиятъ рѣчникъ на —) *habitude, coutume, usage, usance, loi, décret, décision, constitution* и т. н. *Терминологията*²) прѣвежда така: *Anordnung* наредба. *Art* начинъ, *Gesetz*—закон, *Gewohnheit* навада, навикъ, обичай, *Bestimmung* установа, одредба, *Verordnung* наредба, *verordnen* — да се нареди, прѣдпише и т. н. Може нѣкои прѣлазания на значението въ хърватскитѣ писмени стари източници да сж станали аналогично споредъ сръдновѣковното употребление на латинската дума *lex* (сравн. Дю Канжъ). Въ примѣритѣ къмъ обичай и прибавката къмъ О. (живити обичаѣем) т. е. да се живѣе по обичай и живити, пакъ да се сравни

¹) Тука §. т. е. Ш. значи Шурминъ и праща на уреденитѣ отъ него Хърватски Споменци. I. Acta croatica издание на Югосл. акад. Vol. VI.

²) *Juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slavonische. Separatausgabe. Wien. 1853* — Това е една интересна и за насъ работа, приготвена въ сѣвѣщанията на една комисия въ съставъ: Матея Доленецъ, Д-ръ Франьо Миклошичъ, Матей Цигале за словенския дѣлъ, а за хърватско-сръбското нарѣчие Степанъ Царъ, Вукъ Стефановичъ Караджичъ, Иванъ Мажураничъ и Божидаръ Петрановичъ. Задачата на комисията е била да уреди една обща сърбохърватска терминология въ държавно-правнитѣ науки; но това не е било достигнато.

Брюнеръ, въ неговата нѣмска правна История по ind. legem dictare, lege dicere и др. *Бързамъ*: ето нѣколко потвърждения за тѣзи означения:

1. V. ашашинъ¹⁾ (ашашински зак.); доброволень 4. (съ „доброволень“ з.) Курпен в.) („купнен зак.“), неодазван (neodazvan) и т. н.; така и Пергошичевиятъ рѣчн. „двоим законом“ dupliciter, једним зак. aequaliter и т. н.; все като нарѣчие: Пергошичъ, I. т. 23 „седмими законми“ pluribus de causis. Адвербиално значение ще е и въ Винодолския 3. стр. 4 в наредити 2). „tesnim законом вм. adv. tesno, stricte — 2. Въ Перг.“ рѣчн. „tiem законом“ hoc casu и т. н. — 3. Перг. рѣчн. „ветием законом“ sub hae conditione. — 4. За хрватским законом“ и др. в. Hrvatim VI. и тамъ посоченитѣ уплътвания: мисли се тукъ за закони и обичаи, както класоветѣ и висши и низши, иматъ свои права и задължения, свой законъ и обичай, условия, прѣимущества, длѣжности и тегиби, пакъ иматъ споредъ „gusaškoga закона“ и свои закони жупитѣ, градоветѣ, мѣстата, племената, братствата, общинитѣ; споменава се нѣкждѣ „законъ полјички“, „винодолски, крашички“, „бакарски“, „врбански“, отъ „Добриня“, на „едикое се племе“, (1579. Кукулѣвић, Acta Croatica, 334) и пр. А какъ сж различни споредъ своята правна природа и земелнитѣ владѣния и отдѣлнитѣ земи, виногради (лозя), и пр. говори се въ „закона за земята“; в земля. (цитата тука 10). Така идва и законъ влашки, кметски и пр. За законъ „српски“ в Srb 3. Още в dati 9. 17 (по закону вашем); ср. „1487 Шурминовитѣ спомен. 295, дайте ми то, ча е закон ваш“, пита т. е. иска страната отъ сждията; питани, питати 3. 56 7. 11. 14. („питаним зак“ и пр.); баштина 2, цѣнац т. е. цѣнителъ „по закону“ . . . и по закону и кушенцији; deganje „зак. стари“, „3. милостивији“; formulae 14. 67. 20; истина 3. („тежак зарок и закон“); kanat 7. 8. 11—17; мѣсто 3; млинъ 8. („nevolja nima закона“; ср. нѣм. „Not kennt kein Gebot“; — предомишленье и пр. — 5. Ще изтъкна още измежду многото потвърджавания нѣколко отъ тѣхъ, шо отговарятъ на смисъла на заключението, на присждата и пр. Ср. и Ягич. рѣчн. към Пол. статутъ за нѣкои примѣри. — 6. За usus има Перг. „zakoni mjest“ и lucorum (III. 30 s 60); mos и consuetudo (по Перг. рѣчн. на Кадлеца), у насъ има и „зложни законъ“, pignoria titulus. — 7. За значението въ смисълъ matrimonium и пр. V. pozukoniti, duhovnik 8; venac 2; пакъ сватба. 2. (Законска другарица). Ср. Плетерниковия Словенско-нѣмски рѣчникъ, закон, закон hišni (Ehe), законик (Ehegenoss); чува се и въ сѣв. Хрватско.“

¹⁾ Ašašin, ašašinski, отъ итал. assassino: homicida умишлено убийство.

IV.

Съставительтъ въ много случаи, при много думи се спира обстойно върху етимологията и въобще върху езиковната страна на тълкуваната дума, привежда много и на разни езици — не само славянски думи — припомня употребението имъ и привежда примѣри за това. На мѣста той посочва не само паметници и първоизточници, но и нѣкоя научна работа, въ която се срѣща приведената рѣчь.

На кратко, г. М. се е старалъ да бжде по възможность пълень и даже изчерпателень. Въ много случаи той е сполучиль. И благодарение на току-що изтъкнатитѣ особности на неговитѣ „Prinosi“ ние сме длѣжни да признаемъ, че тѣ ще могатъ да послужатъ не само за всѣки славянски правно-историкъ. За всѣки, който борави съ правната история въобще, а и за мнозина славянски историко-филолози трудътъ на г. М. може да бжде отъ голѣма полза. Особно това, струва ни се, ще е вѣрно за служителитѣ на нашето младо още езиковѣдение. За българския историко-правникъ струва да се поменатъ тукъ по-важнитѣ термини, които иматъ еднакво значение и важность и за нашата правна история, които сж достояние и на нашитѣ стари паметници и народни умотворения.¹⁾ Такива сж:

Ангария (angaria), *аспра* (aspra), *азанъ* (azar) — отъ войникъ.

Баянѣ, bajanje, fascinatio; на тази дума, позната и на Кърмчаята, сж посветени шесть страници. Вънъ отъ подробнитѣ етнографски данни за баянето (врачуване), за начина на упражнението му, приведени сж свѣдѣния за баянето като прѣстѣпление и за наказанието му. Сжщо така сж изнесени и многобройни цитати за баянето, за вѣщицитѣ, които сж го упражнявали и за наказанията, на които тѣ сж били подлагани.

Банъ, ban, banus, dux, dominus, progex. — Съставительтъ разгледва думата на 10 страници. Знае се, че бановетѣ сж били главни управители, единъ видъ князе, и извѣстно врѣме самостоятни господари на Хърватско. Той съпоставя *банъ* съ старославянскитѣ жупанъ, панъ, властель, велможа, велможанинъ, владика, старѣйшина, владарь, главарь и пр. Първи пжтъ за хърватски *банъ* говори въ X в. Порфиригенитесь, който го пише Βαχυος. Г-нъ М. напомня произхождението на *банъ* отъ *баянъ*; напомня и прѣдположението за персидската рѣчь *баянъ* или готско-германската *bann, band*.

Бановець — banovac, подбанъ vicebanus;

Баштина, baština, patrimonium, рус. вотчина и отчина, въ тѣсна връзка съ дѣдина, дѣдина. На тази дума авторътъ

¹⁾ Ние привеждаме тѣзи думи по редъ, както тѣ сж въ „Prinosi“, по латиницата, и за това на нѣкои мѣста не изгледва да сж по редъ на нашето, кирилско азбуки.

посветява 4 страници, въ които разгледва подробно бащина като имотъ, пълна собственостъ, разполагаема и прѣдаваема по мъжка линия, и като задруга, и като отечество.

Биенъе, *bijenje*, *verberatio*, *percussio*. Тукъ се разглежда боя, биенето като прѣстѣпление и като наказание.

Бълъгъ, *bilieg*, *signum*, поставявъ върху одушевени и неодушевени прѣдмети за констатирване принадлежността имъ.

Биръ, *bir*, *collecta*, *census*. — *Ближни*, *propinquus*. — *Блудъ*, *adulterium*. — *Блудница*. — *Богомили*. — *Бой*, *boi*, *pugna*, *bellum*. — *Боляръ*, *boljar*, боляринъ. — *Божу сждъ*, *božji sud*, *judicium dei*. — *Бранителъ*, *branitel*, *defensor*. — *Братъ*, *brat*, *frater*. —

Братство, *fraternitas*, *affinitas gentis*. На тѣзи дума сж посветени деветъ страници. Както се знае, братството между друго е второто стѣпало слѣдъ задругата, което води къмъ племето. Авторътъ се спира и върху етнографската и историческа страна на братствата у черногорцитѣ, бошнацитѣ, сърбитѣ и хърватитѣ.

Братштина, *bratština*, *confraternitas* и *societas*. — Бродъ, *brod*, 1. *vadum* 2: *trajectus portus*; 3) *navis*, ладия.

Бродовина (броднината въ нашетѣ хрисовули), бродарина, *portorium*. — *Булгарикусь* — *bulgaricus*.

Царъ, *car*, *rex*. — *Капитанъ*, *capitan*, *capitaneus*. — *Цесаръ*, *cesar*. — *Цѣна сiena*, *pretiam*. — *Целенъ*, *цлезъ*, *склезъ*, *cles*, *celez*, *neki pienez*. — *Comes*. — *Црква* *crkva*, *templum*, *ecclesia*. Посветени сж 11 страници. Тука се разгледва и появяването на християнството у хърватитѣ, устройството на първитѣ черковни общини, богомилската черкова, какъ е било уредено да се строятъ и уреждатъ първитѣ черкови и храмове.

Честъ — *čast*, *honor*. Тукъ се разгледва: докачението на честъта; опозоряване на прѣстѣпника и пр. Много интересни исторически примѣри сж изнесени въ обясненията къмъ тази рѣчь.

Чедо, *čedo*, *infans*. — *Челникъ* *čelnik*, *praefectas*. — *Чета* и четник, *četa* и *četnik*. — Чудо, *miraculum*. — *Кехая*, *sehaja*, *vicarius*.

— *Дача*, *dača*, *tributum*. Тука сж изредени общитѣ названия на дача (ангария, биръ, данъ, данъкъ, добитъкъ, доходъкъ, харачъ, наметъ, наметъкъ, нарокъ, одавъкъ, пенези, плача, поданакъ, порезъ, разлогъ, разъ, служби и пр.) Послѣ слѣдватъ разни давнини въ пари, въ разни тегоби, названия въ паметници, писани по латински и италиански. Тѣзи съобщения и тълкувания сж много интересни.

День, *den*, *dies*. Тукъ се разправя и за сроковетѣ и празниците, като падежни дни.

Даръ, *dar*, *donum*. Посветени сж на думата 14 страници. Обширно се разправя за даренето въобще, за дарението на земи отъ държавнитѣ владѣтели въ видъ на награ-

да за заслуги и за условията на вѣрность и доставяне войска, като се подчертава разликата на подобнитѣ дарения при феодалнитѣ условия. Цитати многобройни.

Денунција, denuncia, обаждане, наковлаждане, потъжване противъ нѣкого. Къмъ тая рѣчь се даватъ подробности не само за обаждането, но още какъ става сжденето, процедурата за наковладенитѣ.

— *Десетина*, desetina, десетъкъ, dežma, decimae.

— *Деспотъ*, despot, Δεσποτης.

— *Димъ*, dim, fumus, значи и огнище.

— *Динаръ*, dinar, denarius

— *Дѣлба*, delba, partitio.

— *Дѣдъ* и *дѣдина*, died i djedina, avus, aviticum, bona avita.

— *Деверъ*, dever, levir.

— *Добъ*, *доба*, dob, doba, actus, hora, tempus.

— *Добитъкъ*, dobitak, comparatio, lucrum, pecus.

— *Доходъкъ*, dohodak, redditus, proventus.

— *Доказъ*, dokaz, доказателство.

— Dolus.

— *Домъ*, дом, domus.

— *Dota*, dos, шест страници.

— *Дружина*, socii, familia.

— *Държане*, držanje, detentio и possessio.

— *Дуель*, duellum.

— *Дългъ*, dug, значи: 1. Debitum; 2. culpa, 3. negotium causalis.

— *Длъжникъ*, debitor, но още и creditor.

— *Дукат*, ducat, ducatus, пара отъ злато или сребро.

— *Дверъ*, dver, porta. — *Дворъ*, aula, ecuria. Отъ тукъ *дворянинъ*, aulicus и *дворникъ*, palatinus, procurator aulicus.

— *Глава*, glava, caput, употребявана както вражда въ нашитѣ хрисовули.

— *Глазаръ*, glavar, magistratus, praepositus.

— *Гостъ*, gost, hospes.

— *Глоба*, globa, multa, парично наказание.

— *Грабежъ*, grabež, rapina.

— *Градъ*, grad, munimentum, castrum, castellum, urbs, civitas. Посветени сж на тази дума 14 стр. Тукъ се разгледва и градъ като крѣпость, градъ като постройка, и градъ въ съврѣмения смисълъ на думата. Много цитати изъ старитѣ паметници.

— *Граница*, granica, finis

— *Гербъ*, grb, arma, insignia, stemma, bilieg.

— *Грѣхъ*, grieh, peccatum.

— *Гривна*, grivna, monile.

— *Грошъ*, groš, отъ лат. grossus.

— *Хайдукъ*, хайдутинъ, latro.

— *Харачъ*, tributum.

— *Харамия*, haramija, у хърватитѣ пѣшъ пограниченъ войникъ, miles pedestris.

— *Хлапъ*, хлапъ, hlap, puer, servus.

— *Иманье*, имѣние, imanje, habentia, bona, possessio.

— *Име*, ime, nomen; имена на родове, мѣста и пр.

— *Истець*, istac въ разни значения: 1. законенъ синъ, 2. geus, отвѣтникъ, обвиненъ; 3. тжжитель, actor; 4. длъжникъ.

— *Изкупъ*, izkup, redemptio; — изкупити—redemptere.

— *Иемство*, jamstvo, fidejussio.

— *Капетанъ*, kapetan, и *капетанъ*, capitaneus.

— *Катунъ*, katun, canto, cantonus, selo, катунаръ, praefectus cantonis, началникъ на катуни.

Казнь, kazan, наказание, раена. Подробности на 6 страници, гдѣто се разгледватъ разнитѣ видове наказания: смъртъ, членоврѣдителства, бой, затворъ, опозорителни: жигъ, остригване на коси; изгонване, глоби и пр.

— *Клевета*, kleveta, calumnia, denuntia, accusatio; клеветникъ, calumniator, и въ прастария и въ новия смисълъ.

— *Кметъ*, кметичъ, кметовичъ, kmet, kmetič, comes. Посветени сж петь страници. Разгледватъ се: 1. кметоветѣ като зависими, подчинени людье; 2. к. като управници; интересни данни и за произхождението на думата: отъ лат. comes, отъ грѣкъ χωμή село, *хомъ*; *Ягичъ* отъ чехск. kmen, племе и пр.

— *Кнезь*, knez, князь, princeps; — кнежина и кнежия.

— *Кражба*, kradja, furtum, latrocinium.

— *Краль*, kralj, rex.

— *Кривъ*, кривда, кривина, кривица, kriv, krivda, krivina.

— *Кръвь*, krv, sanguis. Значи и наказание, вражда.

Осемь страници.

— *Крварина*, кръвнина, krvarina, mulcta, vindicta pro homicidio.

— *Кръвникъ*, krvnik, homicida.

— *Кумъ*, kum, compater.

— *Купъ*, kup, купити, kupiti, emptio, emere, шестнайсетъ страници. — Отдѣлно: купля, купленикъ, купленица, купненъ, куповина, куповнина, куповница и пр.

— *Личба*, ličba, edictum, praeconium; личити, clamare, nunciare.

— *Листъ*, list, folium, epistola.

— *Мечь*, мачъ, маč, gladius.

— *Мартолосъ*, martolos,

— *Межда*, меджа, terminus.

— *Милость*, milost, gratia, indulgentia.

— *Миръ*, mir, pax, quies, concordia.

— *Мит*, mit, мито, vectigal, merca.

— *Мѣра*, mjera, мѣрка, mensura, metrum.

— *Молба*, molba, preces, supplicatio, precatio. Молитель,

МОЛИТИ.

- Момъкъ, momak, juvenis, miles.
- Мжка, mѣка, tormentum, tortura
- Муждулукъ, мушулукъ, muštuluc, добро извѣстие, даръ за него.
- *Мюзювиръ*, musuvir, impostor, calumniator.
- *Начелникъ*, челникъ, načelnik, čelnik, institutor, actor, princeps, praefectus.
- Наемникъ, najamnik, mercenarius.
- *Наслѣдство*, nasljedstvo, successio.
- Непца, непѣшта, непѣштевание, перса, praetextus, cogitatio, *παραφροσίς* Интересни подробности не само за думата въ Св. писание и пр., но и за юридическото ѝ значение въ старитѣ паметници и обичаитѣ. Сждене по подозрѣние.
- Община, obština, commune.
- Обичай, običaj, consuetudo.
- Обитель, obitelje, habitatio, famiia, казва се и за манастиръ.
- Область, oblast, autoritas, potestas, domitium. Jus, jura et privilegia: Власть, право; 2. provincia, regio 3. Законна надлежность.
- Отбрана, obrana, odbrana, defensio, protestio, tutela.
- *Оброкъ*, obrok. старсл. promissio, terminus.
- *Очевидъ*, očevid, въ смисль на огледъ, revisio oculata, анкета.
- *Отговаряне*, otgovaranje, responsio, respondere, juri stare. — *Отговор*, otgovor — сжщо като отговарятъ. — *Отговорникъ*, otgovrnik, въ смисль отвѣтникъ, defensor, procurator, advocatur.
- Отвѣтникъ*, сжщо.
- Опорука*, oporuka, testamentum. Думата, *завѣтъ*, zavet, zavit, се употрѣбѣва тоже като testamentum въ нѣкои стари паметници, но значи още заговоръ, съвѣщание, убѣждение.
- Осудъ*, osud — bonuum, mulcta, paena, condemnatio, вражда, наказание,
- Осуда*, осжждане — сжщо.
- Отмица*, otmica, отмичва се, руското умыканіе, крадене мома, gaptus puelle.
- Отрокъ*, otrok, puer, обръща се въ servus, слуга.
- Палежъ*, palež, incendio.
- Паша*, paša, pascum, pastura.
- Печатъ*, pečat, sigillum. Подробно се разгледватъ даннитѣ за висещъ печатъ, велики печатъ, печатъ вмѣсто утвърдяване, печатати.
- Писмо*, pismo, scriptura, още документъ.
- Питачъ*, pičač, отъ питамъ, разпитвамъ, знамъ и сждия, judex, 6 страници.
- Пенезъ*, pienez, moneta. Разправя се обширно (двѣ и

половина страници) за разнитѣ видове стари пари, по документитѣ.

Платежъ, platež, solutio. Платити, *плача*, plača, stipendium и tributum.

Племе, pleme, genus, generatio, stirps, natio, tribus. Осемъ страници. На произходната рѣчь *plemenit*, plemić, nobilis сж посветени 4 страници.

Пльнѣ, plien: a, praeda, rapina: b, praeda militaria, войнишка плячка: c, mulcta, сжщо и spoliatio 4 страници.

Покора, покорщина, pokora, pokorština, pialulum, penitentia.

Порота, porota, както и gota, actio causae; отъ тамъ *поротникъ*, conjugator. Посветени сж 15 страници, въ които сж приведени цитати отъ много паметници.

Послухъ, posluh, auditio. Не се цитира послуха отъ нашия ЗСЛ. и РП.

Позовъ, pozov, vocatio, citatio.

Пра, старосл. *пря*, pra, causalis. Думата *пря* е употрѣбена въ нашия ЗСЛ. авторътъ не я цитира.

Правъ, prav, jus, decretum; 2. justus.

Право, pravo, jus, и justum.

Правда, pravda; a) justitia; b) iudicium; c) lis, causa. — *Правица*, като правда.

Прекупъ, priekup, redemptio, emptio ante alios. Отнася се за правото, шо иматъ прѣдимно роднини за купуване на родовенъ имотъ.

Приходакъ, prihodak, geditus, сжщо и доходакъ, приходище, dohodak, prihodište.

Приставъ, pristav, servus, conductitiuus. Сжщо и приставъ сждилищень чиновникъ, получава приставщина — десетъкъ; въ селата извършва и наказанията. На думата сж посветени 6 страници.

Прония, proniја, отъ гръцката *прѣвоиа*. Отъ тамъ *прониаръ*. Сетняшни турски тимари и зиамети. Авторътъ не се спира върху тѣзи важна въ старото сл. право рѣчь.

Протонотаръ, *протовестиаръ*, *протосевасть*, протостатаръ авторътъ, освѣнъ за protoпотар, отминава само съ тѣхното тълкуване. *Протонотаръ* — първи бѣлѣжникъ, *протовестиаръ*, черковенъ и дверски върх. надзирателъ надъ облѣклото, *протосевасть* — не се тълкува; протостаторъ върховенъ войнишки чинъ.

— *Работа*, rabota, рабъ, rab, работникъ, по-послѣ робъ, rob, рабиня и робиня, употрѣбавани и въ смисълъ на servus, captivas, и въ смисълъ на operarius, laboratos, sluga.

— *Ратъ*, rat, старосл. значи exercitus и bellum. Отъ тукъ и ратаи — arator, seljak.

— *Разбой*, razboj, latrocinium, grabež; *разбойникъ*, razbojnik, latro.

-- Редъ, red : a) ordo, modai ; b) regala, ordo sacer.

— Рота, rota, juratus, priseža и *Ротникъ*.

Ржбошъ, ровашъ, rovaš, tessera, talca. Употрѣбява се и формата рабошъ и ребушъ. Съставителтъ посветява двѣ страници на думата и я разгледва както езикословно, исторически, още и юридически. Рабошътъ като разрѣзъ е билъ прилаганъ и на документи въ X в. у англо-сакситѣ.

— Рука, ржка, raka, manu, tutela, власть и поржчителство.

— Самосждъ, самосжденъ, samosudan, per se ipso judicans.

— Сборъ, саборъ, sbor, sabor, conventus, congressus.

— Себаръ, себрь, sebar, старосл. plebejus, rusticus.

— Слободъ, слобода, слободникъ, сжщо старосл. свобода и пр. slobod, sboboda, slobodnik, libertus.

— Сокъ, sok, accusator, който сочи.

Станъ, stan : a. statio ; b. crates pastorales. Станакъ stanak, congressus.

— Старѣйшина, stareišina, primus, senator.

— Сждъ, судъ, sud, iudicium. На 15 страници.

— Сждалище, sudilisté, forum, tribunal.

— Свадба, svadba, nuptio.

— Сведочество, svedocinstvo, testimonium.

— Штета, šteta, damnum.

— Татъ, tat, fur.

-- Тепацъ и тепчия, тепас, vagus, jupanus, palatinus, главарь и судацъ, сждия.

— Тргъ и трговина, trg, trgovina, forum, meratura.

-- *Тжжба*, tužba, querelle, accusatio.

— *Уставъ*, ustav, regula, constitutio.

— Увратъ, uvrat, meta, limes.

— Вѣче, viece, consilium, senatus, сборъ. Подробно за малкитѣ и голѣми вѣчета до далматинскитѣ и хърв. общини.

— Вѣра и вира : a. fides в. вѣрность и рах ; c. homo fides *Вѣровникъ*, verovnik, creditor.

— *Вина*, vina, causa, culpa.

— Владѣние, vladanje, въ смисълъ държава. Нѣма *владацъ* отъ бѣлг. хрисовули, а *владарь*, владика и властель.

— Войска, vojska : a. exercitus ; b. bellum ; c. челядь въ кжщи ; d. откупъ отъ военна служба и пр.

— Вратаръ, vratar, portarius.

— *Вражда*, vrazda ; подробно се разгледва произходътъ на вражда отъ врагъ ; воргъ, дѣйствието : убийство, раняване и глобата homicida et mulcta homicidii, откупа раена pacis.

— Врвъ, вървъ, vrv, funis, funiculus. Руската вервь. — Разгледва се подробно въ 4 стр.

— Влѣхва, vuhv, vuhda, magus, maga ;

— Задруга, zadruga, plures familie in eadem domu.

- Законъ, zakon, по-горѣ е обяснено.
- Закупъ, zakup, conductio, наемъ.
- Залогъ, zalog, pignus, vodium.
- *Заповѣдь*, zapoved, mandatum, decretum-lex.
- Зарокъ, zarok, dicere, jubere.
- Зарѣка, zaruka. sequestratio, pignori capio.
- *Застара*, zastara, praescriptio.
- *Затворъ*, zatvor, inclusio, custodia, carcer.
- *Завѣтъ*, zavet, testaméntum, refugium.
- *Земя*, zemlja, tellus, terra, fundus.
- *Зло*, zlo, malum; — злочин, zlocin, malleficium.
- *Звонъ*, zvon, zonu, tintinabum, campana.
- *Жребий*, zdrèbij, ждреб, ждребо, tessera, talea, alea.
- *Жупа*, župa, familia, 2. terrorium, 3. iudicium, 4. parochia etc. Подробно тука и жупанъ и жупани.

V.

Съставительтъ е искалъ да бжде на всѣкъдѣ колкото се може повече подробень, даже изчерпателень, макаръ да е срѣщаль по пжтя на работата си голѣми спънки. Въ послѣдната си книга (svezak) той прибавя едно Kazalo (показалець), въ което по азбучень редъ сж печатани съ курсивъ рѣчи, които не сж били посочени отдѣлно въ „Приноситѣ“, нито въ „прибавкитѣ“, които той е правилъ слѣдъ всѣка свършена буква за нѣкои пропуснати термини. За всѣка повторена тукъ въ „Показалеца“ рѣчь, която се тълкува допълнително, г-нъ М. проважда съ ясна бѣлѣжка на страницата и реда, гдѣто е помената тая рѣчь.

При всичката обаче грижливостъ, съ която почтениятъ съставитель е гледалъ да изпълни тежката и извънредно сложна своя работа, у него сж пропуснати нѣкои липси и дребни недостатъци, отъ които за нѣкои струва да се помене.

На първо мѣсто нека изтъкнемъ, че той е пропусналъ нѣкои старославянски, respective старобългарски термини или паралели, които биха попълнили твърдѣ полезно прѣкрасния му трудъ. Така напримѣръ, той съобщава думата *глоба*, но пропуска думитѣ *глобарь* и *глобникъ*. За *глобарь* се говори и у ДЗ (чл. чл. 188, 192) Въ „Prinosi“ има псарь, нѣма старобългарски *песякъ* отъ песь, терминъ, който е познатъ на нашитѣ хрисовули. Нѣма *темница блюсти* (има тамница), а *темница* има и у ДЗ. (гл. 3. 19. 112 и др.). Нѣма нѣкои отъ служебнитѣ ни рѣчи отъ старо врѣме, които сж като варианти и които биха могли да се съпоставятъ съ посоченитѣ вече въ „Prinosi“: *винарь*, *бирничии*, *побирчии* (има *побирачь*), *варари* и *варчии* и нѣкои берии като: броднина (или бродарина). Нѣма градозидание, дума която въ тая си форма е употребена не само въ старобългарскитѣ хрисовули, но и въ Д. 3.

чл. 127. Думата има важно държавно-правно значение, като една всеобща тегоба, която е тежала на всички въ мѣстото, гдѣто е имало да се строи крѣпостъ (градъ).— Хрисовулната *владалацъ, властель* у насъ е *владащъ*; владащи царство ми и владащи по царству ми.

Нѣколко неславянски думи, вече заети и употрѣбени въ паметниците български или сръбски, или пъкъ само тълкувани въ правно-историческата книжнина, бѣше добръ да се приведатъ въ "Pginosi" тѣ за пълнота. Ето нѣкои такива: *метохъ, метохи* и *метехае*—думи, които сж наистина сръдно-гръцки, но вече сж употрѣбени и въ нашитѣ хрисовули и въ *Душановия Законникъ* (чл. 18. 34 вж. Новаковичъ, Д. 3., подъ цитиранитѣ членове); — *Парикъ* отъ гръцката *πάροικος* прѣнесена на византийска и южнославянска почва, за да обозначи римския *colonus* не се поменава. Наистина въ сръбскитѣ паметници (З Д; хрисовули и пр.) вмѣсто *парикъ* се срѣща почти еднозначущата меропъ, неропъ, меропхъ, неропсъ и множествено число неропси. Но тая дума тѣй широко употрѣбявана въ нашата и руска рѣчь на паметниците заслужаваше да се каже като вариантъ, паралелъ. (ср. С. Н.-ков., Д 3. подъ чл. 34 стр. 168); — *Кефалие, кепалии* Д 3. I, 31, гръцкото название на *капитани* или както е метатезирано въ нѣкои български и сръбско-хърватски паметници — катепанъ т. е. градоначалници, началници на крѣпостнитѣ градски гарнизони и мѣста. — *Анатема, натема, натемия, темия*, — равнозначуще съ проклятие, проклеване, така много поменувано въ хрисовулитѣ; има и въ народнитѣ обичаи, като всенародно наказание върху неизвѣстенъ прѣстѣпникъ или такъвъ който и да е познатъ, не смѣятъ да го посочатъ, не могатъ да го поменатъ, защото е влиятеленъ и може да си отмъсти надъ всички (вж. моето Бълг. обичайно сждебно право (СНУ. Кн. XXIII стр. 101—102).

Не сж посочени нѣкои титли гръцки, възприети у бълг. и сръбски дворове, като напр. алигатори, аподхатори, прахтори, севастии, севастократори.

Липсватъ нѣкои незначителни паралели изъ сръбската терминология на *Душановия Законникъ*, които не сж безинтересни не само за филолога, но и за историка-правникъ: *госпожда* (чл. чл. 43, 136, 139, 140 Душ. Зак.); — *властелиничъ* (или *властелиничъ*), както е прѣдадено въ гл. гл. 50, 55, 142, на Д. 3.; сжщо и *властитель* (гл. гл. 75, 139); — *обида* (гл. гл. 5, 95, 97, 98, Д. 3.); *саборникъ* (гл. 69 Д 3.) въ смисълъ на *съборянинъ, зборянинъ* у насъ, който посѣщава съборъ, сборъ, зборъ, който е членъ на събора.

Сложната и колосална работа, която рѣдко може да надвие само единъ човѣкъ въ продължение на цѣлъ животъ, не е дала възможность на г. Мажураничъ, голѣмъ познавачъ на много европейски, стари и нови езици, да ни донесе по-

пълни тълкувания, паралели и пр. за нѣкои турски термини, влѣзли въ паметниците или въ обичайното югославянско право. Нѣкои отъ такивато сж останали или съвсѣмъ неза- сегнати, или сж обяснени не толкозь пълно. Види се, че поч- тениятъ съставителъ не е ималъ подъ рѣка турски рѣч- ници, които би могълъ да консултира въ своята работа, нито историческитѣ трудове на Хаммера,¹⁾ и Белень,²⁾ най-послѣ студиитѣ на д-ръ Киро Трухелка, уредникъ на „Гласник Земальско- го Музеја у Босни и Херцеговини“, каквито сж: Исторична под- лога аграрног питанъа у Босни, (XXVII), гдѣто сж обнарод- вани, между друго, и извлѣчения изъ нѣкои канун.-намега въ сѣрбско-хърватски прѣводъ съ тълкувания, много цѣнни за правната югославянска история отъ врѣмето на турското владичество.

Но каквито и да сж поменатитѣ *липси* на уче- ния трудъ на г. Мажуранича и (самъ той признава такива³⁾) трѣбва да се заключи, че неговиятъ „Pravno-poviestni Rječnik“, отъ скромность нареченъ Prinosi — е въ всѣко отношение единъ солиденъ приносъ къмъ историята на сѣрбо-хърват- ското право и въобще къмъ славянската правна история. Всѣки, който борави и работи въ тази областъ, ще трѣбва да се обърне за справка къмъ тоя обширенъ справочникъ. Той трѣбва да е една настолна книга, единъ нарѣчникъ и не само за историко-правника. Тука ще намѣри цѣнни посочвания и славянскиятъ филологъ⁴⁾ историкъ, археологъ, битописателъ.

1) *Hammer* Des osmanischen Reiches Staatsverfassung und Staatsver- waltung. Wien. 1815.

2) *Belin* Du régime des fiefs.

3) *Sad*, na kraju mojega truda, sa strahom motrim grieške i omaške, pak u obče golem broj pitanja, potaknutih a da se k rješenja ne prima- knuše. X svez. V.

4) Особно ще извлѣче голѣма полза филологътъ. Той ще намѣри въ „Prinosi“ на много мѣста по нѣколко, даже десетки еднозначни думи хърватско-сѣрбски и старо-славянски, нѣкъждѣ съ паралели на други славянски езици. По този начинъ г. Мажураничъ е далъ едно цѣнно съкровище отъ езиковното богатство на сѣрбо-хърватския, а наедно съ това, и на другитѣ славянски езици. Той самъ прави едно много симпатично напомняне по въпроса, заето изъ *Lumpé* (ув. III), което не е излишно да приведемъ тукъ и за нашитѣ условия. „Нововве- денията трѣба да намѣрятъ противовѣсъ въ архаизма. На всѣки народъ е потрѣбна и едната и другата тенденция. . . Онова, което всѣко столѣтие създава въ годни неологизми е отъ малка важность спрѣмо отеческото богатство. Основитѣ на нашия говоръ сж въ най-дълбокитѣ вѣкове на нашето минало. Когато езикътъ служи като писменъ седемстотинъ години, неговото минало трѣба да тежи повече отколкото сегашното врѣме, което е тѣй кратко. . . Когато отблизу прѣгледаме измѣненията, станали така да се каже на наши очи въ френския езикъ, забѣлѣз- ваме, че едва ли сж били всѣки пѣтъ обсъдени и сполучливи. Осждени сж форми, навърляни сж рѣчи, окастряно е случайно, безъ огледъ на архаизма; а да имаше познаване на архаизма и почитъ къмъ него, щѣха да ни бждатъ пощадени много грѣшки, щѣха да се избѣгнатъ поврѣдитѣ. Здраво схващанъ архаизмъ — е и санкция и гаранция“.

Защото съставительтъ не е пожалилъ трудъ въ много мѣста да развие и езиковната страна на думата, да даде нѣкои историко-битовни напомнания, да направи позования и да изреди по нѣколко синоними, отъ които да се ползуватъ поменатитѣ специалисти. Азъ прѣпорѣчвамъ труда и на всѣкиго, който би поискалъ да се занимае по-особно съ старото българско право и въобще съ славянското право и неговата история.

Чамъ-Кория, 11 авг. 1922 г.
